

Katsomuksellinen osaaminen

Antti Räsänen

Koulun katsomusaineilla tarkoitetaan uskonnonopetusta, elämäkatsomustietoa ja filosofiaa. Yhdessä nämä oppiaineet siis muodostavat katsomusaineiden perheen. Läheistä sukua ne ovatkin. Mainituilla oppiaineilla on paljon enemmän yhdistäviä kuin erottavia tekijöitä.

Katsomusaineiden vaikeudeksi ja samalla suureksi haasteeksi on koettu niiden immateriaalisuus ja se että ne tarjoavat vain vähän heti sovellettavia välineellisiä taitoja. Tällä aineettomuudella on etunsa ja haittansa. Kiistaton etu ja näiden oppiaineiden vahvuus on se, että pureutuvat sellaisiin kysymyksiin, joita ei koulun muissa oppiaineissa ole aikaa, ammattitaitoa eikä mahdollisuuksia käsitellä. Haitta vastaavasti on se, että katsomusaineiden olemassaolon oikeus ja sisältö usein kyseenalaistetaan. Tosin, sovellettavien taitojen puuttuminen ei sekään ole koko totuus asiassa: esimerkiksi oppilaiden suosimilla etiikan kursseilla ja vieraiden uskontojen kursseilla käsitellään hyvin paljon konkreettisia moraalikäyttäytymiseen liittyviä tapausesimerkkejä ja tapakasvatukseen liittyviä käytännön tilanteita.

Mielenkiintoista on, että katsomusopetuksessa opitut tiedot ja taidot koetaan tärkeiksi myöhemmin elämässä. Tämä käy ilmi vuonna 2006 suorittamastani laajasta kyselytutkimuksesta, jonka mukaan koulunsa taakse jättäneet aikuiset ihmiset arvioivat koulun uskonnonopetuksessa opiskellut asiat tärkeiksi myöhemmin elämässä, vaikka sitä ei kouluaikana oikein vielä tajunnut. Hyvä, että oivallus tulee myöhemmin. Toisaalta se kertoo, että tulevaisuuden koulun katsomusaineissa on syytä korostaa opitun merkitystä ja motivoitumista oppimiseen.

Mitä katsomuksellinen osaaminen on vuonna 2020?

Laajasti katsoen katsomusaineiden tavoitteena 2020 on **monipuolinen uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys**. Tämä yleissivistys saavutetaan perehtymällä monipuolisesti omaan kulttuuriperintöön sekä muihin uskontoihin ja maailmankatsomuksiin sekä kehittämällä eettisesti vastuullista elämänasennetta. Koulun tehtävä edelleen vuonna 2020 on opettaa, kasvattaa ja sivistää. Katsomusopetuksen osaamisalueet toivoakseni tullevat siirtymään pelkkien tietojen opiskelusta asenteiden ja toimintavalmiuksien opiskeluun. Nämä ovat ennen muuta kasvatus- ja sivistystehtäviä. Keskeinen tehtävä on siis vastata tulevaisuuden kansalaisten sivistyksestä, mutta toisaalta katsomusopetuksen tulee antaa valmiuksista elää alati muuttuvassa maailmassa. Muutosten rytmi kiihtyy, kulttuurien kohtaaminen lisääntyy. Muutoksista selviytyminen edellyttää vahvaa itsetuntoa, tietoa omasta kontekstista ja sen historiasta sekä ympärillämme vaikuttavista kulttuureista ja uskonnoista. Koulun katsomusopetus valmistaa oppilaita monikulttuuriseen ja -uskontoiseen yhteiskuntaan.

Käsite **katsomuksellinen kompetenssi** merkitsee juuri katsomuksellista osaamista, ja se ei tarkoita pelkkien tietojen/faktojen hallitsemista. Osaamistavoitteeksi asetetaan koko ihmisen kasvu. Katsomuksellisesti kompetentti henkilö kykenee tunnistamaan oman maailmakuvansa, sen juuret ja ulottuvuudet, hän kykenee käsittelemään omaa maailmankuvaansa ja uskonnollisuuttaan osana omaa elämäänsä. Hän kykenee arvostamaan toisten näkemyksiä ja eri maailmankatsomuksia ja on valmis dialogiin.

Katsomukselliseen osaamiseen liittyy erittäin oleelliselta osin **kriittisyys**. Kenties näihin saakka katsomusaineista erityisesti koulun uskonnonopetusta on pidetty monessa yhteydessä taantumusta ja vanhoillisuutta tukevana voimana yhteiskunnassa. Vuonna 2020 näin ei enää ole. Itse asiassa jo tänä päivänä eri puolilta Eurooppaa kantautuu ääniä, joissa koulun katsomusopetukseen kohdistuu täysin toisenlaisia toiveita. Koulun katsomusopetuksen tulee olla kriittistä, monikulttuurista, sen tulisi pystyä herättämään yhteiskunnalliseen tietoisuuteen ja uudensuuntaisiin arvovalintoihin. Esimerkiksi Saksassa pohditaan tänä päivänä mikä on jännite taloudellis-poliittisten vaatimusten ja kasvatuksen jaloimpien arvojen välillä. Koulu valjastettuna pelkästään tietoyhteiskunnan tarpeiden palvelijaksi on liian rajoittunut, eikä se sovi kasvatuksen kokonaisvaltaiseen ymmärtämistapaan. Lastemme ajatusmaailma ei voi olla vain älyllistä pääomaa talouden raaka-aineeksi. Katsomusopetuksessa tulee kehittyä taito kritisoida kasvatuksessa esiintyvää reduktionismia ja välineellistämistä. Muuten, viime torstain Helsingin Sanomat (20.8.2009) uutisoi miten Tanskassa on tehty tarkastuksia uskonnollisiin yksityiskouluihin. Niiden opettamia arvoja epäiltiin sellaisiksi, jotka eivät sovi koulujärjestelmän yleistavoitteisiin. Uskon, että Suomessa v. 2020 ylilyönnit on vältetty sillä, että laadukas katsomusopetus kuuluu elementaarisenä osana perusopetukseen.

Kansalaiskasvatus tulee olemaan osa katsomuksellisen osaamisen ydinaluetta. Tällöin opetuksessa tulee tarkastella, millaisen kontribuution yksilöt ja heistä muodostuneet ryhmät (= uskonnot, maailmankatsomukselliset ryhmät) voivat tuoda oikeudenmukaisen ja demokraattisen yhteiskunnan rakentamiseen. Katsomusopetus, joka on yhteydessä kansakunnan kulttuuriin ja historiaan, luo hedelmällisen lähtökohdan kansalaisuuskasvatukselle toteutumiselle.

Kulttuurien ja traditioiden tuntemus tulevat olemaan ydinosaa v. 2020 katsomusopetuksessa. Ei ole kysymys vain yliluonnollista kokevista uskomuksista, vaan koko yhteiskunnasta ja kulttuurista. Esimerkiksi kristinuskolla on voimakas yhteys eurooppalaiseen ajanlaskuun, kuvataiteeseen, juhlaperinteeseen, lainsäädäntöön, tapakulttuuriin, pukeutumiseen sekä suomen kieleen ja suomalaiseen nimistöön. Kulttuurisesti rakentunut on myös tapa, jolla analysoimme omaa olemassaoloamme. Tässä mielessä uskonnot ovat kulttuurin syvärakennetta. Meidän on vaikea ymmärtää esimerkiksi islamilaista yhteiskuntaa tuntematta uskonnon keskeisiä ideoita, USA:n politiikkaa on mahdotonta ymmärtää ilman reformoitua kristillisyyttä, ilman katolisen ja luterilaisen kristillisyyden tuntemista on vaikeaa ymmärtää vaikkapa Etelä-Euroopan ja Pohjois-Euroopan sosiaalityön eroja.

Oma identiteetti ja itsetuntemuksen vahvistaminen ovat tulevaisuuden katsomuskasvatuksen keskeistä tavoitealuetta. Koulun tulee auttaa ymmärtämään uskonnon merkitystä hänelle itselleen sekä näkemään uskontojen vaikutuksia paikallisissa, kansallisissa ja globaaleissa yhteisöissä.

Vuonna 2020 perusopetuksessa katsomuksellinen osaaminen perustuu, ei vain tiedon vaan myös asenteiden ja toiminnan komponentteihin. Toisin kuin nykyään osaaminen ei perustu vain tietojen ”latelemiseen” ja esimerkiksi uskonto ei voi olla (enää) helpon oppiaineen maineessa, vaan se on ajan vaatimuksia vastaavaa, monipuolista kouluopetusta.

Joitakin faktoja

- Peruskouluun on tällä hetkellä vahvistettu 13 uskonnon opetussuunnitelmien perusteet
- Vuonna 2007 peruskouluikäisistä 94 % osallistui evankelis-luterilaisen uskonnon opetukseen, 1 % ortodoksiseen, noin 3 % elämäkatsomustiedon opetukseen ja noin 2 % muiden uskontojen opetukseen Uskontosidonnaisten ryhmien yleistavoitteissa korostetaan oppilaan oman uskonnon tuntemista, kykyä kohdata muita, varsinkin suomalaisessa yhteiskunnassa vaikuttavia uskontoja.

- Oman uskonnon opetuksen tavoitteena on, että oppilas tuntee oman uskonnollisen taustansa, osaa kunnioittaa ihmisiä, joilla on erilainen vakaumus sekä pystyy elämään ja toimimaan eri kulttuureista tulevien ja eri tavoin ajattelevien ja uskovien ihmisten kanssa monikulttuurisessa maailmassa
- Opetus tarjoaa oppilaalle tietoja, taitoja ja kokemuksia, joiden avulla hän voi tunnistaa ja tietoisesti valikoida omaan identiteettiin, uskonnolliseen äidinkieleen ja maailmankatsomukseen vaikuttavia elementtejä
- Opetusministeriön strategia 2015 määrittelee yhdeksi kuudesta toimialansa strategisesta avainalueesta henkisen kasvun ja oppimisen edistämisen. Uskonnonopetus tukee osaltaan opetusministeriön tavoitteita koskien kulttuurisia elämyksiä ja kokemuksia sekä henkistä hyvinvointia
- Strategiassa sivistyksen perustaksi nimetään tieteen ja taiteen sekä kulttuuriperinnön arvostus